

Reaksjonenes virkninger ¹⁾

Av dr. phil. NILS CHRISTIE.

Jeg er gitt i oppdrag å forelese om en fundamentalt destruktiv virksomhet. Jeg er gitt i oppdrag å forelese om utforskning av *virkninger* av reaksjoner overfor lovovertrederen. Under arbeidet med temaet er jeg kommet til å fundere over om ikke slik forskning egentlig er litt av et *fremmedlegeme* i reaksjonsprosessen. Vi reagerer vel i stor grad på lovbruddet ut fra *andre* grunner enn de rasjonelle. Vi reagerer ut fra andre dimensjoner enn mål-middel orienteringer. Vi reagerer ut fra ideologi og emosjoner — ut fra det vi *føler* er riktig. Og så benytter vi de argumenter som tiden gir oss. Påstander om virkninger har for øyeblikket høy prestisje. Så er da også en lang rekke av dagens kriminalpolitiske tiltak lansert under massiv støtte av slike påstander. *Forskning* om virkninger av reaksjoner kommer lett i samme forhold til reaksjonssystemet som forskning om skapelseshistorien til det religiøse systemet. Argumentene tilintetgjøres — men så var det ikke dem byggverket var reist på likevel. Men kanskje erkjennelsen av dette kunne ha en egenverdi? Jeg skal komme tilbake til spørsmålet mot slutten av min fremstilling.

* * *

Opgavens tekst er presis og derfor innviklet. La meg lese den opp. Den lyder: „Problemer og resultater ved kriminologisk forskning om virkninger av forskjellige reaksjoner overfor lovovertridere“. La meg forsøke å forenkle ved å dele det hele opp i noen hovedelementer. Det er spørsmål

om
Lovovertridere
om
Reaksjoner
om
Virkninger.

Det er spørsmål om problemer og resultater ved utforskningen av virkningene. Mest blir det problemer.

Det virker jo umiddelbart så enkelt. Man tager en lovovertreder. Man sender ham gjennom et reaksjonssystem, og man måler virkningen. Det gjøres på en måte med hver eneste lovovertreder — av dem som kjenner ham. Det er bare summeringen og konklusjonene som virkelig skaper problemer.

¹⁾ Prøveforelesning til den filosofiske doktorgrad ved Universitetet i Oslo over oppgitt emne: „Problemer og resultater ved kriminologisk forskning om virkninger av forskjellige reaksjoner overfor lovovertridere“.

METODER

For det første er det problemet med *hvilke lovovertredere* som utsettes for reaksjonene. Hadde dommeren vært så blind som han ofte blir fremstillet, da hadde det ikke vært noen vanskelighet. Om han avgjorde med bind for øynene, da ville tilfeldighetene fordele lovbrøtterne *likt* på de forskjellige reaksjonsformer. Da ville de store talls lov føre til at forskjellene mellom typer av lovovertredere tilsammen opphevet hverandre, og vi kunne umiddelbart gå i gang med å måle virkninger av forskjellige reaksjonsformer. En undersøkelse av Mannheim o. a. (1957) kan tyde på at Londons ungdomsdomstoler avgjør sakene på en så tilfeldig måte. Men dette må desverre være en unntagelse. Stort sett må forskeren kunne frykte at det er en viss systematikk i hvem som rammes av hva. Det reduserer på avgjørende måte betydningen av den vanlige *tilbakefallsstatistikken*. Lange fengselsstraffer gir erfaringsmessig mindre tilbakefall enn korte. Vi kan ikke derved si noe om reaksjonenes relative effektivitet. Høyst sannsynlig ligger forklaringen i at det er de mere stabile folk som sedelighetsforbrytere og drapsmenn som får de lange straffer, mens villfaren ungdom, hvor tilbakefallet i alle tilfelle er stort, rammes lettere.

a) *Faktorkontroll*

Et stykke på veg kan og bør disse forskjellene nøytraliseres. Langtidsfanger bør sammenlignes med korttidsfanger av samme alder, kjønn og med samme antall tidligere lovbrudd. Men allerede dette er vanskelig. Både alder, kjønn samt antall og type lovbrudd influerer dommerens avgjørelse. Fordelingen på sanksjonsformene blir så skjev at det ikke blir mulig å få sammenlignet tilstrekkelige mange like personer fordelt på forskjellige sanksjoner. Tilbakefallsstatistikken er nyttig ved å gi oss en omtrentlig oppfatning av hvor mange personer av en noenlunde avgrensede kategori som etter bestemte sanksjoner innen en bestemt tid blir registrert for nye lovbrudd. Den kan bidra til en første — og meget viktig — opprydning i vår forestillingsverden. Den kriminalpolitiske debatten blir klarere ved at en del argumenter renskes ut. Noe vesentlig bidrag til en avveining av de forskjellige reaksjonenes *relative velegnethet* kan den imidlertid ikke ventes å komme med. Det kan sies meget mere om dette. Jeg nøyer meg med å henvide til et par av de norske artikler om tilbakefallsstatistikk i den utdelte litteraturliste. (Christie 1956, Christie og Møglestue 1957).

Det synes åpenbart at man må gå til spesialundersøkelser om man vil vite mere om de relative virkningene av de forskjellige reaksjoner. Flere metoder er fulgt for å kontrollere lovovertrედernes skjeve fordeling på reaksjonsformene. En av dem representerer i grunnen bare en raffinert videreføring av kontroll-

teknikkene ved den vanlige tilbakefallsstatistikken. Leslie Wilkins er mannen bakom metoden anvendt på kriminologiske problemstillinger. Den er mest kjent ved Mannheim og Wilkins (1955) bok om engelske Borstal-elever, men er også anvendt av Benson (1959), og i California av Beverly (1959 a og b) og Bohnstedt (1959). Noen av de samme prinsipper ligger også bakom Freemans (1956) forsøk på å måle virkningene av opphold på en meget moderne ungdomsinstitusjon i USA — det såkalte Hawthorn-prosjektet, og også — om jeg har oppfattet det riktig — bekom det arbeid Trankell og Börjeson er i gang med i Stockholm. På basis av alle tilgjengelige opplysninger sammenlignes lovovertridere som klarer seg bra etter løslatelsen fra en bestemt institusjon med lovovertridere som *ikke* klarer seg bra. Resultatene generaliseres ved hjelp av en eller annen form for korrelasjonsanalyse, og man kommer frem til nokså enkle forutsigelsestabeller. Disse sier f. eks. at lovovertridere med egenskapene A til F har 70 % sjanse for residiv innen 10 år ved den institusjon tabellen er laget ved. Viser det seg nå at residivet blant lovovertridere med samme egenskaper ved en annen institusjon bare er 50 %, så har man et visst grunnlag for å anta at den annen institusjon er bedre.

Men bare et visst grunnlag. Som ved alle etterkontroller av denne type vil man *alltid* lure på om det ikke er en eller annen systematisk forskjell som *ikke* er dekket av prediksjonstabellen. Jeg kan heller ikke helt forstå hvorledes de ekstremt skjeve fordelinger kan overvinnnes i samfunn hvor de små tall nødvendigvis må sette grenser.

Wilkins metode består i raffinert statistisk kontroll for å beherske skadevirkningene av dommerens systematikk. En annen metode er å forsøke å beherske dommeren — få ham til å kaste mynt og krone om hvem som skal rammes av hva, eller få lov til å gjøre det selv ved å foreta mindre variasjoner i reaksjonssystemet overfor tilfeldig utvalgte lovovertridere. Eller m. a. o. man forsøker å arrangere såkalte kontrollerte eksperimenter, — eksperimenter hvor tvilskildene nøytraliseres ved å fordeles tilfeldig.

Karen Berntsen og Karl O. Christiansen (1955) er blant de meget få som har utført denne type eksperiment. De trakk et tilfeldig utvalg på 126 mannlige arresthusfanger, underkastet fangene og deres problemer grundig analyse og forsøkte så å yde spesielt godt sosialarbeid for de som trengte det under og etter fengselsoppholdet. En annen tilfeldig utvalgt gruppe på 126 gjorde tjeneste som kontrollmateriale.

Hovedteknikken overfor eksperimentgruppen var å etablere en så solid kontakt med hver enkelt person at en sosialpsykologisk behandling kunne påbegynnes i fengslet og senere fortsette på frivillig basis etter løslatelsen. Den sosiale innsatsen besto i å

skaffe bosted og arbeid samt i betydelig grad å sanere de økonomiske forhold. Dessuten ble det lagt stor vekt på å få gjenopprettet kontaktene mellom fangene og deres familier og venner. I endel tilfelle ble det innledet en aktiv bearbeidning av fangens alkoholproblemer, noe som ble fortsatt i lengre tid etter løslatelsen.

For øyeblikket er Karl O. Christiansen — sammen med overlege Georg Stürup og professor Knud Waaben — i gang med enda et eksperiment. Denne gang for å måle effekten av barnevernstiltak. Eksperimentgruppen vil bestå av 250 lovovertredere hvor det foretas intensiv undersøkelse og intensiv behandling av hver enkelt deltaker. Dessuten opereres med to kontrollgrupper. En hvor det foretas intensiv undersøkelse og tradisjonell behandling, og en hvor det foretas tradisjonell undersøkelse og tradisjonell behandling. Den første kontrollgruppen gir muligheter for å konstatere effekter av selve det å bli undersøkt, den annen gir et mål for tilstanden når meget lite skjer.

En meget stor vanskelighet ved eksperimentet er fordelingen på de tre grupper. Denne blir strengt tatt ikke *helt* tilfeldig. Praktiske hensyn har ført til at all ungdom innen bestemte *distrikter* kommer til å tilhøre samme gruppe. Derved oppstår en fare for systematiske forskjeller som vil påvirke de endelige resultater. På den annen side: Et *helt* tilfeldig utvalg ville i mange tilfelle føre til at medlemmer i *samme* gjeng fikk *forskjellig* behandling. Resultatet av eksperimentet ville derved bli påvirket av uberegnelige irritasjoner over at noen ble privilegert. Det er ikke godt å si om gjengen ville oppfatte eksperimentgruppens eller kontrollgruppens medlemmer som de som slapp heldigst fra det hele.

En annen vanskelighet ved dette eksperimentet blir formodentlig at de tradisjonelle behandlere smittes av konkurransen og i noen grad legger om sin virksomhet. Lykkeligvis for eksperimentet er det vanlige personellet overarbeidet og har ikke store muligheter for ekstrainsats.

Ved siden av de danske tiltak, foreligger det så vidt vites bare ett annet skikkelig kontrollert eksperiment i verdenslitteraturen. Det er det berømte Cambridge-Sommerville eksperimentet. Dette begynte i 1937 og tok sikte på å måle virkningene av maksimal sosial innsats overfor vanskeligstillet ungdom. 325 gutter utgjorde eksperiment-gruppen og et tilsvarende antall med tilsvarende egenskaper utgjorde kontrollgruppen. Eksperimentgruppens medlemmer ble støttet og hjulpet så godt det sto i menneskelig makt fra 1937 og fram til 1945. Kontrollgruppens medlemmer fikk intet av denne hjelp.

Ett eksempel på eksperimenter på grensen til aftenens tema er virksomheten ved en arbeidsgruppe tilknyttet Statens institutt for alkoholforskning i Norge. Tanken her er å yde maksimal rehabiliteringsservice til et tilfeldig utvalg sterkt alkoholskadede

personer, og så sammenligne resultatene med hva som skjer innen kontrollgruppen. Et dansk eksempel på noe av det samme problem finner vi hos Hansen og Teilman (1955). Her ble det ydet maksimal innsats overfor et utvalg løslatte alkoholproblematikere fra psykopatanstalten i Herstedvester, mens løslatte uten alkoholproblemer fra Herstedvester utgjorde én kontrollgruppe, og et annet utvalg alkoholproblematikere fra et vanlig fengsel utgjorde en *annen* kontrollgruppe.

* * *

I en samfunnsinstitusjon hvor så meget er basert på gjengjeldelse, og hvor rettferdighetshensyn derfor er av fundamental betydning, settes det naturlig nok snevre grenser for etableringen av slike kontrollerte eksperimenter. Et svensk prosjekt strandet på kravet om lik behandling av rettslig like tilfelle. De få eksperimenter som *er* foretatt, er nesten alle av den type at noen lovovertredere bys vilkår som antas å representere en ekstraordinær fordel for dem, mens andre fortsatt møtes med den gamle, vanlige reaksjon. Forskjellene mellom det eksperimentgruppen og kontrollgruppen utsettes for blir på denne måten nok så *små*, noe som ofte fører til uklare resultater.

Uklarhet skapes også av de etiske problemer ved denne type forskning. Når reaksjonen på lovbruddet er overstått, da tilsier vanlige hensyn at lovovertrедeren skal være i fred. Ideologien sier at han har sonet sin synd, og da bør i hvert fall ikke forskeren være den som minner ham selv — og kanskje også hans omgivelser — om fortiden. Hvis ikke kontakten mellom personell og klient har vært usedvanlig god setter disse etiske krav avgjørende grenser for etterundersøkelsene. Etterundersøkelsene vil ofte ikke kunne baseres på personlige intervjuer. Man må nøye seg med å undersøke om vedkommende på ny er registrert i offentlige arkiver.

En mulighet for å unngå noen av disse vanskelighetene ved det kontrollerte eksperiment er utnyttelse av de *naturlige* eksperimenter. Om rettferdshensyn setter grenser for de manipulasjoner forskeren kan foreta, så får forskeren udnytte tilfældighetenes urett. To situasjoner er særlig aktuelle. Før det første: Reaksjonssystemet forandres over tid. Nye institusjoner opprettes, gamle endrer sin praksis. Har man grunn til å tro at klientene er de samme som før, da vil endrede resultater kunne tilskrives den endrede praksis. Det er bare så sørgelig sjelden man kan stole på en slik forutsetning. Forandringen må jo ha vart en stund, så det man måler ikke bare er virkningen av det nye personellet's erfaringsmessig hurtig hendøende entusiasme, samt klientelet's kortvarige glede over en smule forandring. Dessuten: Endringer over tid fører gjerne til at det samfunn lovovertrедeren går tilbake til også er endret.

Men av og til inntreffer de helt *ekstreme* hendelser. Det arran-

geres eksperimenter med så kraftige virkemidler at variasjoner i klientmassen blir som intet å regne. Konsentrasjonsleirene er et eksempel: De er et eksempel på de ekstreme reaksjoner overfor personer som okkupanten oppfatter som lovbrytere, men som *vi* ut fra andre kriterier vil regne som landets elite. Grygier (1954) og Helweg-Larsen og hans team (1952) har hver på sin måte avlest virkningene av disse eksperimenter. Grygier — denne fantastiske mannen som startet sin karriere som forsvarer i straffesaker, deretter ble fange i russiske konsentrasjonsleire, deretter polsk diplomat, deretter — hva han ser som sitt livs store lykke — avsatt fra diplomatiet så han fikk tid til å studere psykologi, — han dro umiddelbart etter fredsslutningen til Tyskland. Her skaffet han seg tre utvalg av deporterte som var like på egenskaper som kjønn, alder, intelligens, utdanning og yrke. Forskjellene mellom dem var at de hadde gått gjennom forskjellige grader av redselsfulle opplevelser. Dette reduserte hans utvalg fra over 4.000 personer til 122. Ved hjelp av intervjuer og tester forsøkte han så å måle virkningene av de forskjelligartede hendelsene.

Helweg-Larsen og hans team la ikke samme vekt på matchingsprosedyren, men til gjengjeld mere vekt på etterundersøkelsen.

Curle og Trists (1947) undersøkelse av rehabiliteringsleirene etter krigsfangenskap er en annen meget elegant undersøkelse på det samme området. Britiske psykologer ble tidlig oppmerksom på at hjemvendte krigsfanger viste en overordentlig dårlig tilpasning til sitt hjemmemiljø. Man antok at dette hadde sammenheng med to forhold. For det første hadde krigsfangene gjennomgått en serie påtvungne rolleskifter. Fra sivilister til militære og så over til den totale ansvarsfraskrivning i fangens rolle. Deretter tilbake til en kort periode som militær — og så sivilist — alt sammen under til dels sterkt oppskakende ytre forhold. Og ikke nok med dette. I siste stadium i deres rolle som nye, gamle, sivilister — der kom de tilbake til et sosialt system som hadde måttet greie seg på egen hånd i 5 år — et system som hadde tilpasset seg det unormale, og hvor det derfor til tross for romantiske lengsler etter ektemannen egentlig ikke var noen plass ledig.

Curle og Trists eksperiment gikk ut på å lette denne overgangen ved å opprette spesielle overgangsleire hvor fangene kunne *forbedres* på det som kom til å skje, hvor de kunne bringes til å *forstå* hva som foregikk, og hvor også familiene ble kontaktet og forberedt. Leirdeltakerne utgjorde eksperimentgruppen. De første hjemvendte krigsfanger — de som kom hjem før rehabiliteringsleirene var opprettet — utgjorde kontrollmaterialet. Det er jo i virkeligheten et fantastisk relevant eksempel på utforskningen av virkningen av overgangshjem mellom fengsel og frihet.

RESULTATER

Og hvilke forskjelligartede virkninger av reaksjonene finner man så i de meget få undersøkelser som kan sies å holde mål?

Man finder nesten ingen forskjeller i det hele tatt!

Man kan la vernelagsarbeideren arbeide intensivt med 15 klienter, eller man kan la ham hvirvle rundt mellom 75. Omtrent like mange prosent faller tilbake for begge to målt med Wilkins metode.¹⁾ Man kan gi ungdom 4 måneders fengsel eller 20 måneders Borstalsopphold. Like mange faller tilbake målt med samme teknikk (Bensen 1959). Man kan plasere ungdom på lukket eller åpen institusjon. Like mange faller tilbake.²⁾ Man kan plasere ungdom en kort tid på en progressiv psykiatrisk institusjon (Freeman og Weeks 1956). Det er litt tvil om tolkingen av disse resultatene, og jeg støtter meg i adskillig grad til muntlige utsagn. Mye tyder da på at oppholdet på den progressive institusjon gir like bra resultat som langt opphold i et vanlig dårlig fengsel. Og det ville vel formodentlig gi like godt resultat som kort opphold i et vanlig fengsel. Man kan bearbeide en eksperimentgruppe med barnevernstiltak i åtte år — det later ikke til å ha den ringeste effekt. Tvert om: To grundige rapporter om Cambridge-Sommerville eksperimentet (Powers og Witmer 1951 og McCord og McCord 1959) tyder nærmest på at eksperimentgruppen på enkelte områder klarer seg *dårligere* enn kontrollgruppen.

I Danmark er det litt annerledes. Men bare litt. Karen Berntsen og Karl O. Christiansen finner at eksperimentgruppen klarer seg litt bedre enn de andre. Residivet var her 19 %, mot 26 % i kontrollgruppen. Forskjellen er ikke større enn at den kan skyldes tilfeldigheter, men mye tyder på at den vil øke etter hvert.

Det som viser klare utslag, det er de ekstreme hendelser. Det er konsentrasjonsleirene. Grygier (1954) finner uttalte forskjeller i psykisk habitus blant sine forhenværende konsentrasjonsleirfanger. Han finner virkningen direkte korrelert med graden av det helvede de har gjennomlevet. Han mener også å kunne påvise klare forskjeller i sosial tilpasning. Helweg-Larsen og medarbeidere (1952) finner det samme. Blant ikke mindre $\frac{1}{5}$ av den elitegruppe danske konsentrasjonsleirfanger utgjorde har spritmisbruk senere hatt sosiale og familiære konsekvenser. Dette gjør seg sterkt gjeldende hos eldre og på forhånd disponerte personer, men selve forholdene i konsentrasjonsleirene viser seg å være av langt vesentligere betydning. De nervøse symptomer øker sterkt med varigheten av oppholdet. Det er

¹⁾ Resultat av upublisert undersøkelse. Opplyst av Wilkins til forfatteren.

²⁾ Den lille forskjellen Mannheim og Wilkins fant, tror ikke Wilkins noe på i dag.

alt sammen resultater som gir oss fengselsrelevante opplysninger om lidelsens lodd.

Curle og Trist (1947) finner vesentlig bedre tilpasning blant krigsfanger som gjennomgikk rehabiliteringsleire, hvor de kunne forberedes på de nye gamle, roller som ventet dem — og hvor familiene fikk tid og hjelp til å endre sin struktur så det ble åpnet en plass for hjemkommeren.

* * *

Men det må gjentas: Krigstidens leire er avvikende både som system og i resultater. Virkningene for øvrig er preget av det store intet.

KOMPLIKASJONER OM REAKSJONENE

Hvordan skal disse både sparsomme og magre resultater tolkes?

En mulighet er å se på lovovertridere som månesatelitter. En gang skutt ut, så fortsetter de i en upåvirkbar bane. Det er en tolking som ligger nær opp til en ekstrem arvelighetsoppfatning.

Mere rimelig er det kanskje å se litt nærmere på den eksperimentelle variabel. Hvilke reaksjoner er det man forsøker å måle den spesielle virkning av? Om man ser bort fra krigserfaringen: Kanskje det man forsøker å måle virkningen av er så *lite*, eller i hvert fall så *likt* det man sammenligner med, at man ikke kan *vente* å finne noen forskjeller. Dette var muligens minst merkbart ved de danske arresthusfangene. Her dreide det seg om mennesker i så stor nød at det var mulig å gjøre mye, det var mulig å yde mye, i tillegg til det skammelig lite som gjøres for korttidsfanger. Men i andre tilfelle, og særlig overfor unge, mon tro om det ikke der gjør seg gjeldende andre krefter som er så dominerende at eksperimentators stimuli blir som intet å regne. De taserer av daglige stimuli fra den unges vanlige miljø er så dominerende at kontakten med sosialarbeideren bare blir et eneste drypp i regnværet. M. a. o.: Den størrelsesorden vi er vant til å operere med når det gjelder tilbudet innen mye av den sosiale sektor er intet i forhold til behovet. Det har symbolkarakter, det gir oss fred via følelsen av at noe er gjort. Når det spesielt gjelder lovovertridere reiser det seg også tilleggsproblemer i forbindelse med de generelle sosiale konsekvenser av å bli registrert som lovbrøyer. Mon tro om ikke følgene av pågripelsen, forhørene og domfellelsen er så fundamentale at de omhyggelig utspekulerte variasjonene i sanksjonene blir av helt underordnet betydning. Mon tro om ikke det vesentligste ligger i endringene i selvpoppfatningene og andres oppfatninger — fra gutt til lovbrøyer. For mere avanserte lovbrøyer kan derimot variasjonene i de formelle sanksjoner ha større betydning. De avanserte har vennet seg til sin nye rolle. Variasjoner i reaksjonene blir synlige samtidig som nøden er åpenbar.

Dette er noe jeg tror. Men noe vi *burde* vite. Parallelt med utviklingen av reaksjonseksperimentene bør det utvilsomt skje en like intens utforsking av selve reaksjonssystemet — av mekanismene i de eksperimentelle stimuli. Vi vet kanskje hva vi putter inn, og vi klarer muligens å konstatere hva som kommer ut. Men hva er det som skjer *inne* i maskinen?

Jeg vil si det så sterkt som dette: Selv om danskene i sitt ungdomseksperiment nå *finner* svære forskjeller mellom eksperimentgruppe og kontrollgruppe — hva jeg ikke tror — så er dette bare et første skritt på veien. Vi må også få vite hva for noe helt spesielt som er *skjedd* med eksperimentgruppen. Er det som kommer ut et resultat av psykologens spesielle charm, utdanning, teknikk — eller kanskje av hennes lønnsklasse og derved sosial rang eller mangel på dette? Eller er det andre viktige faktorer på ferde? Hva er de *prinsipielle* forskjeller mellom eksperiment- og kontrollgruppens behandling? Kan disse forskjellene beskrives på teoretisk relevante måter?

Eller for å ta de manglende forskjeller ved å ha tilsyn med 15 og 75 klienter: Hvordan oppfattes det av lovbrysteren å stå under tilsyn? Oppfattes det som hjelp, eller oppfattes det som subtil straff? Hvis det oppfattes som straff — hva svært mye tyder på — da er kanskje en av forklaringene på de manglende forskjeller i resultatene at straffens mulige behandlingmessige skadevirkninger blir sterkt uttynnet ved en klientmasse på 75 pr. sosialarbeider. Ved bare 15 klienter blir sosialarbeiderens skadelige virkninger til å begynne med åpenbare — tilsynet blir en virkelig byrde — inntil sosialarbeideren etter en tids intens påvirkning klarer å endre klientens oppfatning slik at det gode tilsyn alt i alt ikke blir mere residivskapende enn det nesten ikke-eksisterende tilsyn.

Helt analoge betraktninger kan gjøres gjeldende for måling av virkninger av forskjellige typer *institusjoner*. Man finner at den ene ikke er bedre enn den andre. Men *hva* er det man måler? Er det ikke resultatet av hundreder av tildels motstridende krefter innen institusjonene? Og *er* det i det hele tatt noen vesentlig forskjell mellom de påvirkninger man forsøker å måle virkningen av? Er det noen forskjell mellom fengsel og psykopat-anstalt, er det for fangen noen annen forskjell mellom bevoktningsspersonell og behandlingsspersonell enn at sistnevntes handlinger er mindre forutsigbare? Like viktig som å måle virkninger må det være å gå direkte på detaljanalysen av det som skjer *innen* institusjonene. Slik kunnskap har jo også sin egenverdi. Den rike litteratur som nå er i ferd med å vokse fram om fengselssamfunnet er både teoretisk og praktisk overmåte relevant. Den viser oss fengselet som et spesialtilfelle av alle de såkalte totale institusjoner. Den viser oss hvilket press det er å leve i institusjoner av denne type, og den viser oss lovovertrederens

metoder for å motvirke presset. Men vi står her bare ved begynnelsen. For å få rendyrket det vi ønsker å måle virkningene av må vi forsøke å famle oss fram mot konstruksjonen av konsistente system — system hvor ikke den ene kontrollørs innsats slår den annens i hjel.

Slike konsistente system er en ekstrem mangelvare innen det kriminalpolitiske området. Antakelig har mangelen sammenheng med at reaksjonene mot lovbrutere skal tjene så *mange* formål — ofte formål som er innbyrdes motstridende. Fengslet skal både ta seg av behovet for hevn, avskrekking — og behandling. Så samler man litt personell og litt virkemidler fra hver målsetning, og forsøker å forene det hele bakom en tåket terminologi.

Disse forhold gjør det særdeles viktig å utnytte de ekstreme hendelser — hendelser hvor en målsetning er blitt rendyrket. Av helt ferske skildringer fra Sovjets fangeleire¹⁾ vet vi at man der står overfor en ekstrem autoritær arbeidstrening med høyt oppdrevet tempo og med stor vekt på fangenes innbyrdes kontroll. Den som sluntrer unna i produksjonen blir gjenstand for fangegruppens tilrettevisning, og rangering som toppkvalifisert arbeider later til å være en forutsetning for å komme *ut* av systemet. Ved ren og skjær kontrastvirkning går tanken uvilkårlig til Maxwell Jones terapeutiske samfunn. Er det ikke noe av det samme som foregår der — bare med motsatt fortegn? I det ekstremt autoritære sovjetsystemet utgjør arbeidsinnsatsen grunnlaget for medfangenes bearbeidning. I det ekstremt ikke-autoritære Belmont-systemet utgjør påstander om personlighetsutviklingen grunnlaget for medpasientenes bearbeidning. For å gjøre kritikken akseptabel i det siste systemet skjer en konvertering fra materialbearbeidning til personlighetsbearbeidning. Men begge typer reaksjoner er ekstreme — også som fristelser for forskeren. De burde analyseres — og de burde måles virkningene av. Kanskje har de større innbyrdes likheter enn man umiddelbart skulle tro. Kanskje må man derfor også vente likeartede virkninger.

Det er selvfølgelig ikke snakk om noe enten eller i valget mellom analyse og eksperiment. Det må foretas en parallell framrykking på hele dette området. Det er av vesentlig betydning å arbeide med konstruksjonen av reaksjonseksperimenter. Men skal de bli til virkelig nytte, må vi samtidig skaffe oss et langt bedre kjennskap til elementære egenskaper ved selve reaksjonssystemet. Vi trenger slik kunnskap for å få en første antydning om hvilke egenskaper det er fruktbart å forsøke å måle. Og vi trenger kunnskaper for å vite *hva* vi måler resultatet av.

¹⁾ Blant annet ved et seminarinnlegg av John Conrad på Institutt for kriminologi og strafferett om „Kriminologi og kriminalpolitikk i Sovjetsamveldet“.

Ikke minst er dette viktig hvis kunnskapen skal kunne bli til nytte på tvers av landegrenser. Det er intet som tyder på at tilsynelatende objektivt likeartede forholdsregler vil bli oppfattet som likeartet av lovovertræderne innen så nærliggende land som f. eks. Finland og Norge. I Norge har vi en slags Vest-Europeisk rekord i tilbakeholdenhet med å anvende fengsel. Hvert år idømmes ca. 2.500 fengselsdommer for forbrytelser, derav halvparten betinget. I Finland med omtrent samme innbyggertall idømmes over 8.000 fengselsdommer, derav vel $\frac{1}{3}$ betinget. Av de norske 2.500 fengselsdommer er ca. 150—170 på over 1 år.¹⁾ Av de finske 8.000 er 1.600—1.700 over 1 år. Det er ikke bare andre typer lovbrøttere som vil komme i fengsel i Finland enn i Norge, men det å fengsles vil formodentlig være noe annet. Og spesielt: Det *ikke å fengsles*, det å slippe med en betinget dom med tilsyn, det vil etter all sannsynlighet være noe fundamentalt forskjellig i de to land. I Finland en nådegave, et privilegium man anstrenger seg noe for å vise seg verdig til. I Norge mere av en selvfølge. Forskjellen Finland-Norge er ekstrem. Forskjellen Danmark-Norge er mindre ekstrem, men fortsatt tydelig. Tilsyn i frihet i Danmark vil derved være noe annet enn tilsyn i frihet i Norge — og resultatene av et reaksjonseksperiment likeså. Jeg har i en artikkel om synspunkter på kriminologien (Christie 1958) søkt å påvise at det er lite grunnlag for å foreta en sammenligning av lovovertræderes *egen-skaper* fra land til land. Vel så vanskelig er det kanskje å sammenligne virkningene av reaksjonene. Skal man komme noen vei, må reaksjonssystemet sees og forstås som en integrert del av det omliggende samfunn.

KOMPLIKASJONER OM VIRKNINGENE

Jeg har omtalt lovovertrædere som vi har vanskelig for å bli kjent med, og som utsettes for reaksjoner som stort sett er ubeskrevet. Men derved har jeg gitt et alt for forenklet bilde av situasjonen. La meg for alvor få komplisere.

I det foregående har jeg jo bare tatt opp en eneste type *virkinger* av reaksjonene — virkninger m. h. t. residiv. Men reaksjonen på lovbruddet har jo både somatiske, psykiske og sosiale virkninger for lovovertræderen. Og det er ikke givet at den reaksjonsform som fører til minst residiv er å foretrekke. Hansen og Teilman (1955) mener å kunne påvise at de ved intensiv behandling av kriminelle alkoholister har klart å redusere tilbakefallet. Til gjengjeld fikk de flere selvmord. Dessuten, det er ikke bare virkningene på *lovovertræderen* vi er interessert i. Den

¹⁾ Tas særreaksjonene med i bildet reduseres forskjellene noe, men ikke vesentlig.

individualpreventivt mest effektive reaksjon overfor hovedmassen av lovbrøtere er formodentlig å *ikke* reagere i det hele tatt. Det er en grunnleggende teknikk i barneoppdragelse å *overse* en rekke avvik. Avvik som opphører ved modning, eller ved umerkelig å følge de gode eksempler. I denne sal sitter det meget få som ikke har gjort seg skyldig i noe lovbrudd. Formodentlig har mere enn 10 % deltatt i innbrud, nesten like mange har stått i forhold til pike under 16 år, over 40 % har kjørt motorvogn med promille. Hva ville resultatet blitt om vi var blitt oppdaget — og møtt med samfunnets sanksjoner? Hvordan ville det påvirket vår selvoppfatning — og andres av oss? Hvordan ville det påvirket vår residivsannsynlighet og vår fremtid forøvrig? Det er selvfølgelig *slike* forskjeller vi egentlig er interessert i å måle virkningene av. Forskjeller mellom intet og mye, ikke bare mellom nesten mye og litt mere.

Jeg tror personlig ikke at noen vernelagsarbeider kan konkurrere med den *manglende* reaksjon når det gjelder å hindre residiv hos den *gjennomsnittlige* lovbrøter. Men det er jo samtidig klart at den manglende reaksjons metode har sine åpenbare skyggesider. Særlig reiser det seg et spørsmål om hvor mye uopplært og upåtalet kriminalitet et samfunn tåler. Hva er de bredere samfunnsmessige virkninger av reaksjonene eller av de manglende reaksjoner?

Litt kunnskap finnes faktisk på dette området. Vi har Trolles (1945) analyse av virkningene av de politiløse måneder i København. Hele politistyrken var deportert av okkupasjonsmakten. Resultatet ble en enorm øking i tyverier og bedragerier, mens derimot sedelighetsforbrytelser lot til å holde seg på omtrent samme nivå. Og vi har de mange andre eksempler i artikkelen til Andenæs (1951) om „Almenprevensjonen — illusjon eller realitet?“ Det må kunne sies at resultatene fra de naturlige eksperimenter om den umiddelbare kontrollens virkninger er vel så klare som resultatene av de eksisterende behandlingseksperimenter. Oppheving av det formelle sanksjonsapparatet i et moderne industrisamfunn fører nesten umiddelbart til kaos.

Problemene ligger her mere på grenseområdene. *Hvor* langt kan man slakke på kontrollen før det fører til konsekvenser i det videre samfunn? *Hvis* det viser seg å være en fordel for den individuelle lovovertreder at det ikke reageres, eller nesten ikke, hvor langt kan det da gås på denne vei før det arrangeres borgerpoliti som i København under krigen og som nå er foreslått for Stockholms vedkommende? Og hvor langt kan det gås før privat hevn gjenopptas som metode ved løsning av sosiale konflikter? Og hva er konsekvensene for forholdet mellom generasjonene? Vil en reduksjon av antall pågripelser og formelle sanksjoner, kombinert ved undersøkelser som viser høy kriminalitetshyppighet hos ustraffede, føre til den oppfatning at igrun-

nen er de *alle* kriminelle — og bør behandles som sådanne? En ungdomsklage jeg har slått på i det siste er: „De ser på oss som om vi er kriminelle“. Vil det manglende rituelle oppgjør med noen få av avvikerne føre til en slags kollektiv avstandstagen fra hele ungdomskasten? Valget av reaksjoner overfor lovover-trederen angår noe langt mer enn forholdet til en liten gruppe syndere.

* * *

Ved det tema jeg har fått til oppgave å forelese over, har jeg vært tvunget til å opptre som en slags profesjonell lyseskjutter. Vi vet nesten intet om virkningene på lovovertrედerne av å bli utsatt for forskjelligartede reaksjoner. Vi vet nesten like lite om virkningene i det øvrige samfunn av *at* det reageres — eller at det *ikke* reageres. Luften er stinn av argumenter om virknin-ger av reaksjoner. Måler vi disse atsagn med den målestokk som vanligvis legges på det kontrollerte eksperiment — cf. f. eks. Stouffer (1950), ser det slik ut:

Eksperimentgruppe	x_1	x_2	$d = x_1 \div x_2$
Kontrollgruppe	x_1^1	x_2^1	$d^1 = x_1^1 \div x_2^1$

Virkningene av hendelsene er differensen mellom forandrin-gene innen eksperimentgruppen og kontrollgruppen — diffe-ransen mellom d og d^1 . Det avgjørende er om denne differansen er signifikant. En del argumenter om virkninger *i den kriminal-politiske debatt* er basert på kjennskap til tilstanden x^2 . I noen sjeldne tilfelle er de basert på en sammenligning mellom x_2 og x_2^1 . *Full* dekning finner nesten aldri sted. Når den finner sted, *finner vi stort sett ingen forskjeller*. Dette er sakens dystre rea-liteter.

* * *

Hvilke kriminalpolitiske konsekvenser har disse konklusjoner?

Jeg kan vanskelig forstå annet enn at de må føre til en er-kjennelse av at reaksjonssystemet mot lovovertrედere i enda større grad enn det som i dag er tilfelle *må bestemmes av våre verdier*. Vi har i dag i meget begrenset grad muligheter for å si at *én* reaksjonsform er bedre enn en annen i den betydning at den fører oss nærmere en spesifisert målsetning. Innrømmer vi dette, må vel konsekvensene bli at vi med økt intensitet samler oss om å skape et reaksjonssystem som vi liker fordi det er i samsvar med vår ideologi — som vi liker fordi det tilfredsstiller idealer vi måtte ha om rettferdighet, humanitet eller kanskje medynk. Disse verdiene står selvfølgelig ofte i konflikt. *For-*

ventninger om virkninger har i slike situasjoner vært yndlingsargumenter for å få gjennomført tiltak som strider mot noen av verdiene. *Påstander* om virkninger har vært yndlingsargumenter for å opprettholde slike tiltak. *Erkjennelse* av vår hjelpe-løshet kan bidra til å tilintetgjøre tiltak i strid med verdiene.

Selvfølgelig har det hele tiden eksistert grenser — selv for anvendelsen av det lille vi vet noenlunde sikkert. Dødsstraff hindrer unektelig residiv, kastrering er effektivt mot visse kategorier sedelighetsforbrytere, piskning ville sikkert vise seg å avskrekke mange. Likevel viker vi tilbake, fordi konflikten med idealene her blir så voldsom, Anderledes blir det om reaksjonen kan assosieres med noe som rager høyt i verdienes verden: med utdanning, eller endog behandling.

Her dempes konflikten, men *er* der enda. Behandlingshensyn krever kanskje lengre tid enn rettferdshensyn tilsier, de krever kanskje tidsubestemt dom, eller de krever kanskje at *intet* gjøres med gjerningsmannen. Påstander om at disse krav er *rasjonelt* begrunnet — at mål nås lettere om kravene innfries — øker deres gjennomslagskraft overfor konkurrerende verdier.

For meg forekommer det åpenbart at en erkjennelse av vår manglende viten om reaksjonenes virkninger må føre til større forsiktighet ved anvendelsen av kriminalpolitiske forholdsregler som vi ved en analyse finner står i strid med de mer grunnleggende verdier bakom reaksjonssystemet. Som professor Andenæs var inne på i et innlegg ved årsmøtet i Den norske kriminalistforening (1960) så aner vi intet om den tidsubestemte doms fordeler framfor den tidsbestemtes. Hvordan kan vi da ut fra behandlingshensyn godta en slik ekstrabelastning for lovover-trederen? Vi har heller intet sikkert grunnlag for å mene at et arbeidsskoleopphold på 15 måneder gir større sikkerhet mot residiv enn et tradisjonelt fengselsopphold av kortere varighet. Det skaper unektelig betenkeligheter. Omvendt må det innrømmes at vi heller ikke har noe særlig sterkt grunnlag for å påstå at betinget fengsel har en lykkeligere individualpreventiv effekt enn *ubetinget* fengsel.

Personellet innen og utenfor institusjonene må selvfølgelig få lov til å *tro* at det nytter det de gjør. Uten denne troen vil det sikkert *ikke* nytte. Men de bør vel i begrenset grad *bli trodd av andre* i de tilfelle hvor troen krever tiltak til ekstraordinær ulempe for lovbrøyer eller samfunn. Manglende viten må ikke kvele alle former for eksperimentering. Men erkjennelse av den manglende viten må kunne hindre eksperimenter som representerer store tilleggsbelastninger og som har lett for å bli permanente uten at noen tar på seg bryet med å avlese resultatene.

Dette er kanskje et pessimistisk syn. Men ikke et defaitistisk. I den mytologiens verden man beveger seg i ved enhver kriminalpolitisk diskusjon er det viktig å være klar over *hvor* vi er. Om

de foreløpige resultater av kriminologisk forskning på dette området er en erkjennelse av at vi står fullstendig på bar bakke m. h. t. kjennskap til reaksjonenes virkninger, så er dette et viktig resultat. Det renser den kriminalpolitiske debatt for mange argumenter, det øker motivasjonen til å skaffe mer positive data, — en gang vil vi kunne si det som nå må forbli usagt — og først og sist: det tvinger oss tilbake til verdiene. Det tvinger oss tilbake til verdier som vi i overmåte stor utstrekning har felles med lovovertrederne, noe som gjør at reaksjoner forankret i dem har muligheter for å bli *akseptert* og kanskje derved virkningsfulle.

* * *

Personlig tror jeg at de første fremstøt her hjemme bør gå i retning av å *forstå* systemet, for deretter ut fra generell psykologisk og sosiologisk kunnskap forsøke å skape *konsistens* i det. Vårt nåværende reaksjonssystem er et resultat av skiftende iders skiftende behov og oppfatninger. Ett resultat av dette er etter min mening at systemet er fylt av inkonsistens — det er fylt av kontrollører og tiltak i kombinasjoner og tidsrekkefølger som ut fra et teoretisk resonnement må antas å ha de uheldigst mulige konsekvenser for en rekke aksepterte målsetninger. En analyse av noen slike forhold, samt et forsøk på å skape konsistente system ved blant annet å klargjøre noen av kontrollørens innbyrdes roller, forekommer meg å være noe av en forutsetning for mer raffinert eksperimentell virksomhet.

Nils Christie.

Litteratur.

- Andenæs, Johs.:* Almenprevensjonen — illusjon eller realitet? N.T.f.K., 1950, 38, s. 103—133.
- Benson, Sir George:* Prediction methods and young prisoners. Br. J. Delinq., 1959, 9, s. 192—199.
- Berntsen, Karen og Karl O. Christiansen:* Mandlige arresthusfanger i Københavns fængsler. En undersøgelse og et eksperiment. Kbh. 1955, 173 s.
- Beverly, Robert F.:* A method of determination of base expectancies for use in the assessment of effectiveness of correctional treatment. California 1959 A, 16 s. + Appendix. Stensil.
- An inter-facility comparison of parole violation rates. California 1959 B, 7 s. + Appendix. Stensil.
- Bohnstedt, Marvin A. og Robert F. Beverly:* An inter-facility comparison of expected and observed parole violation rates. California 1959, 11 s. Stensil.
- Curle, Adam:* Transitional communities and social reconnection. Part I. Human Relations, 1947, 1, s. 42—68.
- Curle, Adam and E. L. Trist:* Transitional communities and social reconnection. Part II. Human Relations, 1947, 1, s. 240—288.
- Christie, Nils:* Tilbakefall i Norge. N.T.f.K., 1956, 44, s. 138—147.
- Synspunkter på kriminologien. N.T.f.K., 1958, 46, s. 120—140.

- Christie, Niels og Idar Møglestue*: Om opplegget av en tilbakefallsstatistikk. Oslo 1957, 15 + 10 s. Stensilert.
- Freeman, Howard E. og H. Ashley Weeks*: Analysis of a program of treatment of delinquent boys. *Am. J. Soc.*, 1956, *LXII*, s. 56—61.
- Grygier, Tadenz*: Oppression. A study in social and criminal psychology. London 1954, 362 s.
- Hansen, Hans Alvig og Karl Teilmann*: Behandling av kriminelle alkoholister. *N.T.f.K.*, 1955, *21*, s. 107—125 og s. 269—277.
- Helweg-Larsen, Per o. a.*: Famine diseases in German concentration camps. Complications and sequels. *Acta Med. Scand. Supplementum* 274, Kbh. 1952, 460 s.
- Mannheim, Herman, John Spencer og George Lynch*: Magisterial policy in the London Juvenile Courts. *Br. J. Delinq.*, 1957, *8*, s. 13—33 og s. 119—138.
- Mannheim, Herman og Leslie Wilkins*: Prediction methods in relation to Borstal training. Her Majesty's Stationary Office, London, 1955, 276 s.
- McCord, William, Johan McCord og Irving Kenneth Zola*: Origins of Crime. A new evaluation of the Cambridge-Sommerville youth study. N. Y. 1959, 210 s.
- Stouffer, Samuel*: Some observations on study design. *Am. J. Soc.*, 1950, *LV*, s. 355—361.
- Powers, Edwin og Helen Witmer*: An experiment in the prevention of delinquency. N. Y. 1951, 649 s.
- Trankell, Arne og Bengt Börjeson*: Ungdomsbrottslingars prognos efter olika slag av behandling. Forskningsrapport från Pedagogiska Institutionen, Stockholms universitet. Nr. 1, 1960, nr. 2, 1961, 7 s. + 3.
- Trolle, Jørgen*: Syv måneder uden politi. Kbh. 1945, 208 s.